

A HÁBORÚ NEM ÉRT VÉGET

Egy idén megjelent, alapvetően magyar szerzők által írt tanulmányokat tartalmazó kötetet olvasok, melyeket „az orosz” téma fog egybe. Az írások nyilván nagyon különbözőek minden szempontból, az egyik, bár életkoromnál fogva elvileg közvetlenül nem érint, mivel jóval születésem előtti időszakról van szó, mégis úgy hat rám, mintha résztvevője lettem volna az akkori eseményeknek, szubjektív történelem következik (természetesen tudom, könyvtárakat írtak össze ebben a témában és nem biztos, hogy ebben a terjedelemben és ebben a formában érdemes nekivágni, ezért hangsúlyozom: *szubjektív*).

Úgy tűnik, a II. világháború megítélése a közbeszédben és a hétköznapiakban a mai napig attól függ, ki hol él, melyik országban, az akkori támadó vagy a megtámadott területén, hiába telt el azóta hetven év, az akkori erővonalak irányítják most is érzelmeinket. Természetesen ez globálisan nem állítható, de magyar-orosz viszonylatban igen. Ebben a problémába a tanulmány¹ szerzői is – Krausz Tamás és Varga Éva Mária – belefutottak, mivel ebben a témában kifejtett gondolataik, összegyűjtött dokumentumaik nem egyeztethetők össze azzal a maszatalással, ami ma Magyarországon jellemző a II. világháborúval kapcsolatban.

Nézőpontom, vállaltan – bár ha nem vállalnám, a helyzet akkor is ez lenne – élethelyzetemből következik: apám magyar, anyám orosz, a II. világháború idején gyerekek voltak, a magyar és az orosz nagyapámat is besorozták az akkori hadseregekbe. Én Magyarországon születtem és itt élek.

Számomra mindig is furcsa volt, hogy a legjobb barátaim is képesek voltak úgy beszélni a II. világháborúról, mintha az oroszok lettek volna az agresszorok, rengeteg sérelmet vonultatva fel – egy részük nyilván igaz is, de attól miként lehet eltekin-

teni, hogy más országokkal karöltve Magyarország támadta meg a Szovjetuniót, foglalta el területeit, magyar katonák gyilkolták az ottani katonákat és a polgári lakosságot? Mi keresnivalójuk volt a magyar katonáknak másik ország területén, pontosabban mit csináltak ott? Nyilván semmi jót. A II. világháború alatt a magyar katonák sokkal több ideig vonultak a Szovjetunió területén, mint fordítva, az pedig nyilvánvaló, azon a területen, ahol háború folyik, normál ésszel elképzelhetetlen kegyetlenségek történnek. És az is nyilvánvaló, a visszacsapás mindig erőteljes.

Mindig éreztem, sose tudom barátaimnak valóban elmagyarázni, mit jelent az az érzés, ami a II. világháború kapcsán megjelenik orosz oldalon. Nem jó a példa, de ahhoz hasonló, amilyen a jóllakott és az éhező párbeszéde, akik sose fogják megérteni egymást. Az egyértelműség kedvéért, ebben a bicegő hasonlatban a jóllakott a magyar, az éhező az orosz lenne. Tudom és megélem, mennyi áldozattal és mekkora pusztítással járt a II. világháború a magyarok számára, de ebben az időszakban Magyarország kollaborált a németekkel, kormánya hadat üzent a Szovjetuniónak és saját állampolgárai egy részét kiirtotta (egyetlen olyan európai ország volt, ahol a hivatalos szervek segítették, szervezték a Németországba irányuló deportálásokat). Orosz, szovjet szemszögből nem ennyire sokrétű a képlet: őket megtámadták. Ez a múlt, megváltoztatni nem lehet, ezt értem – azt viszont nem, hogyan tud a hétköznapi fasizmus (Mihail Romm 1965-ös igencsak találó dokumentumfilm-címét használva) érvrendszerével felvértezve kihatni máig.

Sokszor a két oldalról – magyar és orosz – hallott történetek fajsúlya nagyon más, maradva a bicegő „jóllakott és éhező” hasonlatnál, egyik ismerősöm mesélte, ha náluk családi körben előjön a II. világháború, akkor a legélményszerűbben az a probléma kerül előtérbe: nem tudtak úgy és akkor húst enni, ahogy megszokták. Orosz részről egy ilyen családi beszélgetés elképzelhetetlen lenne, egyszerűen nincs olyan réteg, amelyet ennyire csak a felszínen érintettek volna a történések – és itt nemcsak a leningrádiakra gondolok (a ma Péterváron élők szüleinek, nagyszüleinek, dédszü-

1 Krausz Tamás – Varga Éva Mária: Az elhallgatott népiértés: magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. A tanulmány erre a dokumentumkötetre épül: Krausz Tamás – Varga Éva Mária (összeállította és szerkesztette): *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok (1941–1947)*. Budapest. L'Harmattan. 2013.

leinek jó része ebben az időszakban és éhségtől halt meg).

Maradva Leningrádnál / Pétervárnál, idéznék egy történetet, amit Viktor Sklovskij mesélt el 1977-ben egy televíziós portréfilmben: „Borisz Mihajlovics Eichenbaum a Gribojedov csatornánál lakott. Ott dolgozott Puskin kézírataival, készítette elő Lermontov kiadását. Ott telt el az élete, ott érte őt a háború. Ott halt meg a veje. Aztán a fiát ölték meg Sztálingrád alatt, majd elkezdődött a nagy éhínség. Borisz Mihajlovics is, mint mindenki, éhezett. Egyszer kiment az utcára, átbámult a Gribojedov csatorna túloldalára, elment a Mihajlovicsok téri irányába. A Rakov utcában rendezkedett be a rádió. Borisz Mihajlovics csak ügyel-bajjal jutott be. De mondott egy beszédet. Nekem később Olga Bergholz mesélte el. Ilyenformán szólt: 'Öreg ember vagyok, megölték a fiamat, meghalt a vejem, haldoklik a rokonságom. Én egy vén tanárember vagyok. Azért jöttem ide, hogy megmondjam nektek, fasisztáknak, hogy mi megvetünk titeket, ágyúkkal nem lehet háborút nyerni. Ezt már Tolsztoj is tudta. És jegyezzétek meg, amit egy öreg professzor mond nektek: ti ezt a háborút el fogjátok veszíteni, mert nyerni csak a lelket legyőzve lehet, márpedig ennek a népnek, ennek a városnak a lelkét, Oroszország lelkét nem fogjátok legyőzni.' Eichenbaum a Tolsztojról szóló munkáján dolgozott. Sikerült befejeznie. Akkor a Ladoga-tavon át csináltak egy országút-félét. Borisz Mihajlovicsot is elutaztatták. Ő nyakába kötötte aktatáskáját, benne a Tolsztojról szóló kézírattal. Utaztak, utaztak, bombázták őket, kúsztak a hóban. Amikor átért a tavon, kiderült, hogy elveszett a kézirat. Elutazott Szaratovba, újraírta és be is fejezte könyvét Tolsztojról. Ez hát Borisz Mihajlovics Eichenbaum professzor története...”²

Mivel történelmi távolság hiányában nem könnyű egy megelőző kort megérteni, mert a rálátás lehetősége még nem teremtődött meg, lehet, hogy a legtöbb, amit tenni lehet, olyan történetekre, megnyilvánulásokra hívni fel a figyelmet, amelyek átélhetővé teszik mások álláspontját, így érthetővé válik, a mai napig miért az egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb ünnep Oroszországban a Győzelem Napja (amit mi, sok európai országgal ellentétben, nem ünneplünk) és miért kötődik hozzá, hogy ez az ünnep könnyes szemű. A témában klasz-

² Sklovskij, Viktor 1987 *Filmközelben*. Budapest, Gondolat – MOKÉP. 9. old.

szikusnak számító művek ugyebár Alesz Adamovics könyvei,³ de az elmúlt években megjelentek olyan dokumentumkötetek magyarul, melyek az érintetteken keresztül láttatják a történeteket,⁴ és hogy azt is érzékeltessem, ez a könnyes ünnep mennyire jelen van az orosz mindennapokban, mennyire magától értetődő a fiatalok körében is megemlékezni róla, bemásolok egy véletlenszerű linket egy amatőr videóklipre, melyet készítöje azoknak szentelt, akik a Nagy Honvédő Háború idején voltak gyerekek.⁵

Végezetül egy saját történet: Anyám a II. világháború idején a németek által megszállt Taganrogrban élt, ahol gyerekként iskolatársaival elszaladt, hogy megnézzék egy fiatal vöröskatonát holttestét, aztán már iskola sem volt, lebombázták, időnként a nagyapja által a kertben ásott gödörben kellett gubbasztania az egész családdal, mármint megmaradt tagjaival együtt, és miközben az utcán járt, az oszlopokra kifüggesztett nagy piros betűs tiltásokat olvasta, mi mindenért jár főbelövés, akasztás. Megkérdeztem tőle: gyerekként, akkor, mit tudott a magyarokról. Ezt válaszolta: a magyarok a legkegyetlenebbek, a németeknél is rosszabbak, megkínózzák a foglyokat, levágják az ujjukat, majd agyonverik őket.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ruzsisztikai Központja jelentetett meg válogatást,

³ Adamovics, A. – Granyin, D. 1979 *Fejezetek a blokád könyvéből* (Tények és tanúk). Budapest, Magvető Kiadó; Adamovics, A. – Granyin, D. 1985 *A blokád könyve II.* (Tények és tanúk) Budapest, Magvető Kiadó; Adamovics, Alesz 1977 *Hatinyi harangok*. Budapest, Magvető Kiadó; Adamovics, Alesz 1983 *Büntetőosztások*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.

⁴ Krausz Tamás (a magyar változatot szerkesztette) 2005 *Az ismeretlen fekete könyv. Szentanúk vallomásai a szovjet zsidók tragédiájáról (1941–1944)*. Budapest, Pannonica Kiadó; Varga Éva Mária 2009 *Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956). Az oroszországi levéltári források tükrében*. Ruzsisztikai könyvek XXIII. Budapest, Russica Pannonica; Djukov, Alekszandr 2011 *Holokauszt, kollaboráció, megtorlás a Szovjetunió ukrán és balti területein*. Ruzsisztikai könyvek XXV. Budapest, Russica Pannonica.

⁵ Pavel Aedonyickij (zene) – Feliks Laube (szöveg) – Svetlana Szurganova (előadó): *Háborúelőtti keringő*. Közzététel: 2015. május 8. Cím: Светлана Сурганова с песней „Все они живы”
<https://www.youtube.com/watch?v=tjnFZQpj6SQ>.

mely 20 írást foglal magába.⁶ Az apropót az adja, hogy a Ruzsisztikai Központ huszadik, szellemi elődje, a Magyar Ruzsisztikai Intézet pedig huszonötödik évfordulójához érkezett. Az írások különböző tudományágakban születtek, többségük történeti, de van filozófiai, irodalmi és nyelvészeti megközelítés is, időbeli intervallumban a középkortól a máig terjednek. A témák különbözőek: közfigyelemre számot tartóak, érdekesek, aktuális problémát középpontba állítóak és természetesen mindegyik az orosz történelemhez, kultúrához, nyelvhez kötődik leginkább.

A kötet öt blokkra oszlik és már a felosztásból is látszik, hogy a történeti szempont dominál: *I. Historiográfiai tanulmányok – II. Közép- és kora újkori történeti tanulmányok – III. Újkortörténeti tanulmányok – IV. Szovjet történeti tanulmányok – V. Orosz nyelvi és kultúrtörténeti tanulmányok*. Ezzel együtt, ha történeti vagy külső szempont alapján is, sokszor magunkra ismerhetünk és párhuzamként elődeink írásai jutnak eszünkbe: „Komp-ország, Komp-ország, Komp-ország: legképességesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza. Miért hazudták, hogy a komp – híd, – óh, Potemkin, te kenetes kezű szent ember, te csak Katalin cárnőt csaltad meg. Ideálisták és gonosztevők összeálltak, álság levegő-köveiből várakat csináltak, teleujjongták a világot, hogy a Kárpátok alatt kiépült Európa”.⁷

6 Szvák Gyula szerk. 2015 *A mi Ruzsisztikánk. Tanulmányok a 20/25. évfordulóra*. Ruzsisztikai könyvek XL. Budapest, Russica Pannonicana.

7 Ady Endre 1905 *Ismeretlen Korvin-kódex margójára*. <http://mek.niif.hu/00500/00583/html/ady55.htm>